

ข้อมูลท้องถิ่นกับทางเลือกใหม่ของท้องถิ่น

สินีนาง สมบูรณ์เอนก

สังคมโลกในศตวรรษที่ 21 ที่เรารับรู้กันได้อย่างชัดเจนก็คือ การเปลี่ยนแปลงที่มีลักษณะของความเป็นสากลหรือ “ทั้งโลก” ในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม สิ่งแวดล้อม ฯลฯ ประเทศมหาอำนาจตะวันตกและประเทศมหาอำนาจในเอเชีย ล้วนแล้วแต่มีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมต่างก็มีบทบาทโดดเด่นมากขึ้นบนเวทีโลก เป็นตัวกระทำที่ส่งผลกระทบไปทั่วทุกมุมโลกโดยผ่านทางสื่อสารโทรคมนาคมอันทันสมัย

ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสารส่งผลให้ประเทศต่างๆ เกือบทั่วโลกสามารถติดต่อสื่อสารหรือติดตามสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นนี้ได้อย่างสะดวก และรวดเร็ว กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการรับรู้ของผู้คนในสังคมเพิ่มมากขึ้นด้วยอิทธิพลของเทคโนโลยีการสื่อสารนั่นเอง และที่สำคัญที่สุดซึ่งมีอาจปฏิเสธได้ก็คือ การรู้จักใช้เทคโนโลยีสารสนเทศอย่างแพร่หลายและกว้างไกล เป็นพื้นฐานที่ขาดไม่ได้สำหรับประเทศที่ต้องการความทันสมัย เพราะสังคมเศรษฐกิจใหม่ (new economy) แห่งศตวรรษที่ 21 เป็นสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการผลิตและการบริโภคข้อมูล ความรู้ และบริการเป็นสำคัญ

ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว และแหล่งข้อมูล ข่าวสารที่มีปริมาณมหาศาลในทุกวันนี้เราจำเป็นต้องกลั่นกรอง จำแนกแยกแยะ ได้อย่างมีระบบใกล้ความจริงเพื่อให้รู้เท่าทัน และสามารถปรับตัวปรับแผน ปรับยุทธศาสตร์ธุรกิจการงานให้สอดคล้องกับภาวะที่เป็นจริงอย่างทันเหตุการณ์

อย่างไรก็ตามหากการรู้เท่าทันความก้าวหน้าของโลกสมัยใหม่แต่เพียงอย่างเดียวก็ย่อมไม่เพียงพอหากเราจะต้องรู้จักความเป็นมา ความเป็นไป หรือรากเหง้าของท้องถิ่น ของชุมชนที่เราอาศัยอยู่ อีกด้วยจึงจักได้ชื่อว่าเป็นผู้รอบรู้ และรู้เท่าทันต่อความเป็นไปของโลกอย่างแท้จริง

บทนัยและแนวคิดเกี่ยวกับข้อมูลท้องถิ่น

คำจำกัดความของคำว่า “ท้องถิ่น” มีความหมายเชิงพื้นที่ แต่มีนัยที่สัมพันธ์กับบริบทแวดล้อม ประการ คือความหมายที่สัมพันธ์กับอำนาจทางการเมือง และความหมายที่สัมพันธ์กับลักษณะวัฒนธรรม

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับอำนาจทางการเมือง คือการที่ท้องถิ่นสัมพันธ์กับอำนาจจากศูนย์กลาง เมื่อตามแนวพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เห็นว่าความเป็นท้องถิ่นกำหนดขอบเขตเป็นเนื้อที่ดินแดนไม่มีการพูดถึงเรื่องของท้องถิ่นว่าหมายถึงเมือง ชนบท ถ้าจะดูประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่ระยะเริ่มแรกเราไม่เห็นความเป็นชาติ ไม่เห็นรัฐ อาณาจักรที่อำนาจส่งต่อออกไปจากศูนย์กลางอย่างมีระบบชัดเจน เราเห็นแต่เพียงเรื่องของกลุ่มคนหรือชนชาติตามเมืองและหมู่บ้านที่มีวัฒนธรรมหลากหลายและในรัชสมัยการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมจากศูนย์กลางอีกด้วย ซึ่งอาจถูกหรือไม่ถูกครอบงำทางการเมืองจากศูนย์อำนาจแห่งใดแห่งหนึ่งก็ได้การอ้างสิทธิและอำนาจจากศูนย์กลางมายังท้องถิ่นนั้นก็เหมือนกับวงกลมซ้อนกันอยู่ เพราะรัศมีแห่งอำนาจจากศูนย์กลางแต่ละแห่งนั้นซับซ้อนหรือเหลื่อมกัน ลักษณะที่ไม่ลงรอยเดียวกัน วงกลมเล็กอาจซ้อนอยู่ในวงกลมใหญ่แสดงว่าอำนาจของวงกลมใหญ่ได้สลายอำนาจของวงกลมเล็ก การจะมองว่าท้องถิ่นคือบริเวณห่างไกลศูนย์อำนาจไม่ว่าจะอยู่ในรัศมีวงกลมหรือจากข้างบนลงข้างล่าง จึงไม่ห่างไกลจากความจริงมากนัก เมืองนครศรีธรรมราชอาจเป็น “ท้องถิ่น” เมื่อมองผ่านกรุงศรีอยุธยา แต่เมืองนครศรีธรรมราชก็เป็นศูนย์กลางของอำนาจครอบคลุมย่อยใกล้เคียงในแต่ละหน่วยที่สัมพันธ์กับศูนย์กลางแห่งอำนาจใหญ่น้อย จึงมีหน่วยย่อย(sub unit) ตามเป็นหน่วยย่อยลดหลั่นในกรอบของอำนาจทางการเมืองดังกล่าวนี้คือ ภาวะที่เป็นท้องถิ่นเมื่อสัมพันธ์กับแต่ละศูนย์กลาง

ส่วนความหมายที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมนั้น ท้องถิ่นคือ อาณาเขตทางวัฒนธรรมแต่ละหน่วย (culture area) เป็นขอบข่ายของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ไม่จำเป็นต้องเป็นพรมแดนเดียวกันกับหน่วยทางการเมืองเช่น วัฒนธรรมท้องถิ่นสุโขทัยมีขอบข่ายกว้างขวางกว่าอาณาเขตของเมือง เป็นต้น ในขอบข่ายทางวัฒนธรรมนี้จะมีทั้งที่เป็นศูนย์กลางบริเวณชายเขต และรอยต่อระหว่างชายเขตของวัฒนธรรมแต่ละท้องถิ่นที่มักเป็นเขตสะสมทางวัฒนธรรมการเมืองหลายแบบ ตามความหมายนี้ท้องถิ่นจึงมิได้สัมพันธ์กับศูนย์อำนาจทางการเมืองเท่านั้น แต่สัมพันธ์กับสังคมในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ที่มีวัฒนธรรมของตน จะเห็นความเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงได้โดยศึกษาผ่านกลุ่มชน ซึ่งมีกิจกรรมวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ คติความเชื่อ เกี่ยวพันกันภายในขอบข่ายของวัฒนธรรมท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ได้โดยไม่ต้องยึดพรมแดนทางการเมืองเป็นหลัก (ธิดา สารยา, 2539 : 41-42)

ม.ร.ว. รุจยา อาภากร (รุจยา อาภากร, ม.ร.ว. 2536 : 12) ให้ความหมายของคำว่า "ท้องถิ่น" อาจหมายถึงจังหวัด เช่น จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง หรือมีการแบ่งเขตท้องถิ่นตามลักษณะทางภูมิศาสตร์ โดยแบ่งเป็นภาค จะเป็นภาคเหนือ ภาคกลาง ฯลฯ ในทางวิชาการมีการแบ่งเพื่อเป็นจุดรวมการศึกษาเป็นภาคเหนือตอนล่าง ภาคเหนือตอนบน หรือเฉพาะภาคเหนือตอนบนที่มีความคล้ายคลึงกันทางวัฒนธรรมที่เรียกกันว่าล้านนา

ดังนั้น "ท้องถิ่น" จึงเป็นได้ทั้งหมู่บ้าน เมือง ชุมชน ลุ่มแม่น้ำ กลุ่มอาชีพ กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มวัฒนธรรม ฯลฯ (ฉลอง สุนทราวาณิชย์, 2539 : 2)

สำหรับคำว่า "ข้อมูล" (information) ในวงการห้องสมุดนั้นอาจหมายถึง เรื่องราว ข่าวสาร ความรู้ต่าง ๆ ที่บันทึกไว้บนสิ่งพิมพ์ประเภทต่าง ๆ เช่น หนังสือ วารสาร รายงานการประชุมสัมมนา หนังสือพิมพ์ ฯลฯ นอกจากนี้อาจบันทึกไว้ในรูปแบบของเอกสารต้นฉบับ รวมทั้งสื่อทัศนวัสดุประเภทต่าง ๆ ที่ห้องสมุดได้จัดหามาให้บริการแก่ผู้ใช้ห้องสมุด

ขอบเขตของข้อมูลท้องถิ่น

การกำหนดขอบเขตของข้อมูลท้องถิ่นจะเป็นแนวทางสำหรับบรรณารักษ์ในการจัดหา รวบรวม และบริการข้อมูลท้องถิ่นให้แก่ผู้ใช้บริการห้องสมุดได้เป็นอย่างดี โดยข้อมูลท้องถิ่นควรมีขอบเขตดังนี้ (Makepeace, 1987 : 184)

1. เป็นวัสดุที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและเรื่องราวโดยทั่วไปของท้องถิ่น
2. เป็นผลงานที่มุ่งเน้นข้อมูลภูมิหลังเกี่ยวกับความเป็นท้องถิ่น
3. เป็นเรื่องราวหรือภูมิหลังของท้องถิ่นที่อาจมีความสำคัญต่อผู้อ่าน อาทิแผนที่ หรือเอกสารเกี่ยวกับสภาพท้องถิ่น
4. เป็นเอกสารโดยทั่วไปที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับท้องถิ่น

ส่วนในประเทศไทยนั้น ห้องสมุดซึ่งเป็นสมาชิกข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค (Provincial University Library Network - PULINET) ได้ร่วมกันกำหนดลักษณะของข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการดำเนินงานดังนี้

1. เป็นข้อมูลทุกสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับภูมิภาคหรือท้องถิ่น
2. เป็นข้อมูลที่สอดคล้องกับสภาพภูมิศาสตร์ของห้องสมุดสมาชิก

3. เป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมท้องถิ่นทุกประเภท
4. เป็นข้อมูลที่มีการผลิตจากแหล่งต่าง ๆ ในท้องถิ่นทั้งภาครัฐและเอกชน
5. เป็นข้อมูลที่ใช้สื่อทุกรูปแบบ เช่น หนังสือพิมพ์ โสตทัศนวัสดุ ฐานข้อมูล ฯลฯ

จากขอบเขตของข้อมูลท้องถิ่นที่ Makepeace และห้องสมุดสมาชิกข่ายงานห้องสมุดมหาวิทยาลัยส่วนภูมิภาค กำหนดไว้ดังกล่าวข้างต้นนั้นจะเห็นได้ว่ามีความคล้ายคลึงกันในสาระที่ผู้ปฏิบัติงานสามารถนำมาปฏิบัติได้นั้นก็คือการมุ่งเน้นถึงการดำเนินงานด้านข้อมูลท้องถิ่น ไม่ว่าข้อมูลนั้นจะจัดเก็บในรูปแบบใดก็ตาม

อุปสรรคและความจำเป็นในการจัดทำข้อมูลท้องถิ่น มีหลักสำคัญ 5 ประการ ดังนี้ (สุชา อาภากร, ม.ร.ว. 2536 : 13 - 14)

1. เพื่อรองรับการศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่นในเชิงบูรณาการคือ สิ่งที่เราเรียกว่า area study หรือ local study/regional study ซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่นนี้จะมีมิติทางภูมิศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น การศึกษาในระดับภูมิภาค เช่น เอเชียศึกษา ซึ่งคลุมพื้นที่หลายประเทศ เอเชียใต้ศึกษาก็ศึกษาเรื่องราวของประเทศอินเดีย ศรีลังกา เป็นต้น หากศึกษาแคบเข้ามาก็เป็น area study หรือ local study ที่อาจเป็นจังหวัด บางส่วนของประเทศ เช่น ล้านนาคดีศึกษา ทักษิณคดีศึกษา เป็นต้น อย่างไรก็ตามประการสำคัญคือ การศึกษาเกี่ยวกับท้องถิ่นเป็นการโยงสาขาวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกันในภาพรวม มิใช่เน้นเฉพาะสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง

2. เพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐบาล หรืออุดมการณ์ เช่น ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่เน้นการกระจายความเจริญสู่ชุมชน ฉะนั้น ข้อมูลที่เป็นความรู้ที่จะกระจายความเจริญไปชุมชนหรือท้องถิ่นก็ตาม ห้องสมุดก็ควรมีข้อมูลต่าง ๆ ดังกล่าว เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนเพื่อการพัฒนา “สถาบันท้องถิ่น” (local institution) สถาบันท้องถิ่น ได้แก่ วัด โรงเรียน เป็นต้น ข้อมูลเกี่ยวกับสถาบันท้องถิ่น คืออะไร ตัวอย่างเช่น วัด ก็เป็นจุดหนึ่งที่ต้องพัฒนา บุคลากรในวัด บุคลากรของวัดต้องมีการพัฒนา ฉะนั้น หนังสือเกี่ยวกับวัด ภาระหน้าที่ของวัด กฎหมายเกี่ยวกับวัด เราจะต้องจัดหาเพื่อให้บริการด้วย นอกจากนี้ “เพื่อการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น” (local wisdom หรือ local knowledge) ก็คือความรู้ ประสบการณ์ ความฉลาดที่คนในท้องถิ่นสะสมไว้และได้นำมาใช้เพื่อแก้ปัญหา หรือเพื่อการอยู่รอดในสังคม เช่น ชาวบ้านมีกลไกในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติอย่างไร มีหลักในการอยู่ร่วมกันในครอบครัวได้อย่างไร ผู้คนในสังคมมีการถ่ายทอดความรู้กันอย่างไร ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นภูมิปัญญาทั้งสิ้น ดังนั้นสมควรที่จะนำสิ่งเหล่านี้มาใช้หรือไม่ ทั้งนี้เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่น ๆ เข้ามาเป็นลักษณะกลาง ๆ (standardization) ไม่ได้ดัดแปลงให้เหมาะสมกับท้องถิ่น

3. เพื่อกระตุ้นให้ห้องสมุด และมหาวิทยาลัยมีบทบาทในการบริการวิชาการแก่ชุมชน มหาวิทยาลัยใดมีข้อมูลท้องถิ่นมากเท่าใด มหาวิทยาลัยนั้นย่อมมีบทบาทต่อชุมชนมากขึ้น ในฐานะมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นมหาวิทยาลัยระดับชาติของประเทศไทย น่าจะคิดว่าบทบาทของมหาวิทยาลัยในท้องถิ่นเป็นอย่างไร เราน่าจะเป็นที่พึ่งของท้องถิ่น มหาวิทยาลัยต้องให้ความสำคัญเกี่ยวกับชุมชนมากขึ้น ท้องถิ่นก็อยากรู้จักตนเองมากขึ้นว่ามีความเป็นมาอย่างไร ความรู้เหล่านี้จะหาได้ที่ไหน ก็ค้นหาที่มหาวิทยาลัย สำหรับชาวบ้านโลกเขาแคบ เราก็ต้องพยายามเข้าใจโลกแคบนั้นด้วย แต่มีใช้ทางไหนจะแคบไปด้วย เพราะเรากว้างอยู่แล้ว อีกประการหนึ่ง ความรู้กว้างนั้นก็อึดตัวแล้ว ความอยากรู้ของท้องถิ่นก็ยิ่งมีมากขึ้น ห้องสมุดก็ต้องชวนช่วยเสาะหาข้อมูลท้องถิ่นมาให้บริการแก่ชุมชน แต่แหล่งอ้างอิงนั้นอาจมีข้อมูลครบถ้วนสมบูรณ์ทุกสิ่งได้ ห้องสมุดก็อาจอ้างอิงไปยังแหล่งอื่นที่มีข้อมูลที่ครบถ้วน สมบูรณ์กว่า อันเป็นการช่วยผู้ใช้ให้ได้ข้อมูลตามความต้องการ

4. เพื่อสร้างเอกลักษณ์ทางด้านข้อมูลให้แก่มหาวิทยาลัย หากมหาวิทยาลัยทุกแห่งในโลกมีข้อมูลเหมือน ๆ กันหมด เช่นมี Chemical Abstracts แต่ไม่มีข้อมูลท้องถิ่น มหาวิทยาลัยนั้นก็ไม่ใช่เป็นที่ดึงดูดใจได้ เพราะผู้ใช้ไม่สามารถไปหาข้อมูลท้องถิ่นที่ไหนได้ มหาวิทยาลัยน่าจะสร้างข้อมูลท้องถิ่น ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นของตนเอง เช่น หากต้องการข้อมูลท้องถิ่นอีสาน ก็มุ่งไปที่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เป็นต้น ซึ่งหากมหาวิทยาลัยมีข้อมูลที่คนอื่นไม่มีก็จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่นและสิ่งตามมาก็คือเป็นความภูมิใจของบุคลากรในสถาบันนั้น ๆ

5. เพื่อให้ห้องสมุดมีบทบาทสำคัญในเครือข่ายสารนิเทศ การเป็นที่พึ่งทางด้านข้อมูลเฉพาะด้านให้แก่สถาบัน หรือผู้ใช้อื่น ๆ นั้น สถาบันแห่งนั้นย่อมมีค่ามีประโยชน์ มีความหมายต่อผู้ใช้ การไปถึงการมีฐานะทัดเทียมในเครือข่ายสารนิเทศ ขณะเดียวกันก็ลดการซ้ำซ้อนในเรื่องการทำงานและทรัพยากร ผลที่ตามมาก็คือ เครือข่ายจะอุดมไปด้วยข้อมูลที่หลากหลาย ข่ายงานนั้น ๆ จะมีค่าในตัวเอง เพราะมีข้อมูลที่เครือข่ายอื่นไม่มี

โดยเหตุที่ข้อมูลท้องถิ่นนับได้ว่าเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการศึกษารากเหง้า ความเป็นมาของท้องถิ่นและชุมชน ตลอดจนมีคุณค่าในแง่ของความเป็นหนึ่งเดียวของห้องสมุดแห่งใดแห่งหนึ่ง ดังที่บรรณารักษ์จึงควรมีบทบาทสำคัญในการนำเสนอข้อมูลท้องถิ่นที่ตนรับผิดชอบต่อผู้ใช้บริการห้องสมุด

ประเภทของข้อมูลท้องถิ่น

ข้อมูลท้องถิ่นไม่ได้มีเพียงหนังสือ หรือกฤตภาค เท่านั้น หากหมายรวมถึงวัสดุห้องสมุดทุกประเภทที่มีความเกี่ยวข้องกับท้องถิ่น เช่น อาจจะเป็นวารสารทางวิชาการ กิจกรรมทางสังคม (society transactions) หนังสือพิมพ์ ทำเนียบนาม แผนที่ รูปภาพ และสิ่งพิมพ์ระยะสั้น (ephemera) เป็นต้น Nichols (1979 : 16) ได้กำหนดประเภทของข้อมูลท้องถิ่นว่าควรประกอบด้วย

1. หนังสือและกฤตภาค
2. วารสาร หรือนิตยสาร รวมทั้งสิ่งพิมพ์ของสมาคม และสถาบันการศึกษา
3. เนื้อหาที่เป็นส่วนหนึ่งของหนังสือ หรือบทความวารสาร
4. สำเนา และวัสดุย่อส่วน
5. ภาพถ่าย วัสดุกราฟฟิก และฟิล์ม
6. แบบแปลน และแผนที่
7. เทปบันทึกเสียง และเทปบันทึกภาพ
8. สิ่งพิมพ์ระยะสั้น

อย่างไรก็ตามเพื่อความสะดวก และง่ายต่อการทำความเข้าใจสำหรับการปฏิบัติงานในห้องสมุดปัจจุบัน Makepeace (1987 : 186-187) ได้นำเสนอ Lancashire Library's Standards for Provision for Local Studies : Report and Policy Statement ซึ่งเสนอแนะว่าข้อมูลท้องถิ่นควรครอบคลุมถึงวัสดุประเภทต่าง ๆ ดังนี้

1. หนังสือและกฤตภาค
2. นิตยสารทางศาสนา (church magazines) และนิตยสารท้องถิ่นที่ตีพิมพ์โดยองค์กรทางศาสนา
3. ฟิล์มภาพยนตร์
4. ทำเนียบนาม และหนังสือรายปี โดยที่ทำเนียบนามนั้นอาจเป็นทำเนียบนามทางการค้าหรือท้องถิ่นของท้องถิ่น หรืออาจเป็นสมุดโทรศัพท์ก็ได้ ส่วนหนังสือพิมพ์รายปีก็อาจตีพิมพ์โดยสมาคมการค้าในท้องถิ่น อาทิ สภาหอการค้า และสภาอุตสาหกรรม เป็นต้น
5. สิ่งพิมพ์ที่ผลิตโดยสภามณฑล (District Council)
6. เอกสารที่ผลิตขึ้นเพื่อการเลือกตั้ง สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่จัดทำขึ้นโดยพรรคการเมืองในท้องถิ่น
7. ทะเบียนการเลือกตั้งของท้องถิ่น
8. รูปภาพ รูปถ่าย และสไลด์

9. เอกสารทางการค้า และวารสารทางการค้าของบริษัทในท้องถิ่น
10. แผนที่ และแบบแปลนต่าง ๆ
11. หนังสือพิมพ์ และนิตยสารที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับท้องถิ่น
12. โปสเตอร์ และใบปลิว
13. กำหนดการกิจกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่น รวมทั้งงานการกุศล และงานเทศกาลต่าง ๆ
14. สิ่งพิมพ์โฆษณาเพื่อการค้า
15. สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ของสมาคมท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งวารสารทางวิชาการ
16. เทปบันทึกเสียง หรือแผ่นดิสก์ที่บันทึกประวัติจากคำบอกเล่า
17. กิจกรรมที่จัดขึ้นโดยสมาคม หรือองค์กรท้องถิ่น ซึ่งในที่นี้หมายรวมถึง กำหนดการต่าง ๆ
18. ตารางเวลาต่าง ๆ อาทิ ตารางเวลาการคมนาคม เป็นต้น
19. หนังสือที่เขียนโดยนักเขียนท้องถิ่น แม้เรื่องที่เขียนอาจจะไม่ใช่เรื่องของท้องถิ่นก็ตาม
20. สิ่งพิมพ์ของท้องถิ่นที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับท้องถิ่น
21. สิ่งพิมพ์ของท้องถิ่นที่ไม่ได้มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับท้องถิ่น

จากข้อกำหนดทั้ง 21 ประเภทดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่ารายการที่ 1, 2, 4 - 6 8 - 10 14 และ 15 เป็นรูปแบบพื้นฐานของทรัพยากรห้องสมุด (collection) ที่พึงมีในห้องสมุด ส่วนรายการที่ 3, 7, 12, 13, 16, 17 และ 18 เป็นการพัฒนาศูนย์ทรัพยากรห้องสมุด ในลำดับต่อมา ส่วนรายการที่ 19 - 21 เป็นทางเลือกที่ห้องสมุดจะจัดหาหรือไม่ก็ได้

ถึงแม้ว่าข้อกำหนดที่แสดงไว้ดังกล่าวข้างต้นจะได้รวมชนิด และรูปแบบของวัสดุทั้งหมดแล้วก็ตาม แต่ก็มีวัสดุประเภทเบ็ดเตล็ดที่ไม่ควรมองข้ามนั่นก็คือ สิ่งพิมพ์ระยะสั้น (ephemera) อาทิ สอ กินแบ่ง รายการอาหาร ตารางเวลา และเรื่องราวทางการค้า โดย Makepeace (1987 : 188) ได้ให้คำจำกัดความของสิ่งพิมพ์ระยะสั้นว่า เป็นวัสดุที่ให้ข้อมูล หรือข่าวสารแก่ผู้อ่าน และเป็นวัสดุที่ผ่านกระบวนการพิมพ์แต่ไม่เข้าข่ายมาตรฐานทั้งในแง่ของหนังสือ กฤตภาค หรือวารสาร แต่สิ่งพิมพ์ระยะสั้นจะมีคุณลักษณะพิเศษซึ่งพอจะสรุปได้ดังนี้

1. มักจะไม่มีเนื้อหาสาระ
2. เป็นเอกสารชั่วคราวที่จัดทำขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง และมีอายุการใช้งานในระยะสั้น
3. การจัดหา จัดเก็บ จัดหมู่และทำรายการ อาจจะทำอย่างง่าย ๆ ไม่ยุ่งยากซับซ้อน
4. เสาะแสวงหาได้ง่าย โดยขึ้นอยู่กับแหล่งที่ผลิต ผู้ผลิต วัตถุประสงค์ของการผลิต และแหล่งที่สามารถจะหาได้
5. อาจเป็นไปได้ทั้งเอกสารชั้นต้น และชั้นรอง

บทบาทหน้าที่ของบรรณารักษ์ข้อมูลท้องถิ่น

โดยข้อเท็จจริงแล้วอาจกล่าวได้ว่าประเทศที่พัฒนาแล้ว ผู้คนในชุมชนจะเข้าถึงอดีต หรือรู้รากเหง้าของชุมชนนั้นได้ก็โดยการเข้าใช้บริการของพิพิธภัณฑ์ ห้องสมุด และหอจดหมายเหตุ ดังนั้นบรรณารักษ์ผู้ให้บริการข้อมูลท้องถิ่นจึงมีบทบาทสำคัญต่อผู้ใช้บริการพอ ๆ กับภัณฑารักษ์ และนักเอกสารจดหมายเหตุ จากบทความของ Bott (1987 : 20 - 22) ได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของบรรณารักษ์ไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งหากนำไปปฏิบัติได้ครบถ้วนก็จะสร้างความประทับใจให้กับผู้ใช้บริการเป็นอย่างยิ่ง แนวคิดดังกล่าวพอจะสรุปได้ดังนี้

1. ให้บริการผู้ใช้อย่างมีจิตสำนึก โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับผู้ใช้บริการข้อมูลท้องถิ่นเป็นครั้งแรก
2. ยินดีและเต็มใจให้คำแนะนำแก่ผู้ใช้บริการในวิถีทางที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงข้อมูลที่ต้องการได้อย่างสะดวก
3. สามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้จะมีทรัพยากรจำกัดก็ตาม
4. มีความรับผิดชอบต่อการให้บริการ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ให้บริการอย่างมีคุณภาพในขณะที่ตัวกันก็สามารถแบกรับภาระในด้านการพัฒนาและการสงวนรักษาวัสดุห้องสมุด เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการให้บริการได้ด้วย
5. มีการเก็บรวบรวมข้อมูลท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุที่ว่าวัสดุห้องสมุดของข้อมูลท้องถิ่นไม่สมบูรณ์ในตัวของมันเอง ดังนั้นการเก็บรวบรวมสิ่งพิมพ์ฉบับเพิ่มเติมจึงมีความจำเป็นเพราะจะเพิ่มเติมข้อมูลที่ขาดหายไปให้ครบถ้วน สมบูรณ์ขึ้น
6. จัดตั้งโฆษณาประชาสัมพันธ์ความน่าสนใจของวัสดุห้องสมุดของข้อมูลท้องถิ่นที่ตนดูแลรับผิดชอบให้เป็นที่ยอมรับแก่ผู้ใช้บริการ และสาธารณชน
7. ให้การศึกษาไม่เพียงแต่กับกลุ่มบุคคล หรือองค์กรผู้ใช้บริการข้อมูลเท่านั้น หากยังต้องสร้างความมั่นใจให้กับบุคคลในระดับบริหาร หรือนักการเมืองท้องถิ่นที่คาดหวังต่อการบริการของห้องสมุด รวมทั้งการสร้างเสริมความชื่นชมยินดีในความสำคัญของข้อมูลท้องถิ่นอีกด้วย

ส่วน Paul (1988 : 333) มีความเห็นเพิ่มเติมว่าบรรณารักษ์ข้อมูลท้องถิ่น ควรมีความรู้ในสาขาต่าง ๆ เป็นอย่างดี มีความรู้เรื่องแหล่งข้อมูล และบรรณานุกรมของแหล่งข้อมูลอีกด้วย นอกจากนี้แล้วบรรณารักษ์ควรมีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องของท้องถิ่นเป็นอย่างดีในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และอื่น ๆ

ความคาดหวังดังกล่าวข้างต้นจะสัมฤทธิ์ผลได้ก็ต่อเมื่อบรรณารักษ์ผู้ปฏิบัติงาน รวมทั้งผู้บริหารห้องสมุดจะต้องให้ความสนใจ และตระหนักถึงศักยภาพของข้อมูลท้องถิ่นที่ผู้ใช้บริการพึงได้รับ ดังนั้น

การพัฒนาบรรณารักษ์ผู้รับผิดชอบงานข้อมูลท้องถิ่นจึงเป็นเรื่องสำคัญที่ผู้บริหารห้องสมุดพึงส่งเสริมสนับสนุนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ในขณะที่เดียวกันบรรณารักษ์ก็ต้องพัฒนาตนเองด้วยเช่นกัน

การพัฒนาบรรณารักษ์ข้อมูลท้องถิ่น

แนวทางการพัฒนาบรรณารักษ์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อให้สามารถทำงานบรรลุจุดมุ่งหมายที่ห้องสมุดกำหนดไว้อาจกระทำได้ดังนี้

1. การฝึกฝนด้วยตนเอง เป็นการศึกษาหรือเพิ่มพูนความรู้ และเทคนิคใหม่ ๆ ด้วยตนเอง จากการอ่านวรรณกรรมด้านบรรณารักษศาสตร์ สารนิเทศศาสตร์ และสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เพราะการอ่านวรรณกรรมจะเป็นการเพิ่มพูนความรู้ให้แก่บรรณารักษ์ผู้รับผิดชอบงานด้านข้อมูลท้องถิ่น รวมทั้งได้ทราบถึงความก้าวหน้าในวิชาชีพและช่วยแก้ปัญหาในการปฏิบัติงาน ตลอดจนทราบถึงเทคนิคและวิธีการใหม่ ๆ ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการทำงานได้อีกด้วย นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มพูนความรู้ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องอีกด้วย ซึ่งจะช่วยให้บรรณารักษ์มีความรอบรู้มากยิ่งขึ้น ในประเด็นนี้ผู้บริหารห้องสมุดสามารถส่งเสริมได้ด้วยการจัดหาสิ่งพิมพ์ประเภทต่าง ๆ มาไว้บริการในห้องสมุด

2. การสอนงาน การสอนงานเป็นการช่วยให้บรรณารักษ์ที่ได้รับการสอนมีประสบการณ์ตรงต่อการของผู้สอน ผู้สอนจะแนะนำให้รู้จักวิธีการปฏิบัติอย่างถูกต้องทั้งงานเทคนิค และงานบริการข้อมูลท้องถิ่น การสอนเป็นวิธีการที่บรรณารักษ์หัวหน้าหน่วยงานหรือผู้อื่นที่มีประสบการณ์มากกว่าหรืออยู่ในระดับที่สูงกว่าผู้รับการสอนเป็นผู้ดำเนินการ อาจเป็นการสอนแบบตัวต่อตัว หรืออาจสอนกันเป็นกลุ่มก็ได้ การสอนงานนี้เหมาะที่จะใช้กับผู้ดำรงตำแหน่งใหม่ ให้ประโยชน์ทั้งแก่งาน ผู้สอน และผู้รับการสอนงาน

3. การฝึกอบรม หมายถึง กระบวนการอย่างมีระบบซึ่งมุ่งหมายที่จะพัฒนาบุคลากรให้มีความทักษะ และทัศนคติเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการทำงานของบุคลากรที่รับการฝึกอบรม การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอาจเป็นความคล่องแคล่ว กระฉับกระเฉงในการทำงานด้วยมือ การใช้เครื่องมือต่าง ๆ เหมาะสมดีขึ้น การรู้จักใช้ความรู้ทางเทคนิคต่าง ๆ ความสามารถในการแก้ปัญหา และมีทัศนคติที่ดีต่อการทำงาน นอกจากนี้การฝึกอบรมยังมุ่งหวังที่จะให้บุคลากรที่รับการฝึกอบรมแล้วมีความรู้แนวคิดใหม่ ๆ และความชำนาญที่ได้รับใหม่ไปใช้ปฏิบัติงานจริง ๆ อย่างชำนาญ เพื่อทำงานบรรลุสำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์การ หรือหน่วยงานนั้น ๆ (วิน เชื้อโพธิ์หัก, 2537 : 23)

ดังนั้นในแง่ของบรรณารักษ์ การฝึกอบรมจึงเป็นการศึกษาที่ให้ความรู้ทางทฤษฎีควบคู่กับการปฏิบัติ ฐานะเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้รับรู้เรื่องราวอย่างถูกต้องจากบรรณารักษ์ผู้มีประสบการณ์หรือจากผู้เชี่ยวชาญด้านข้อมูลท้องถิ่นที่พร้อมจะตอบข้อสงสัย สาธิตกระบวนการทำงานด้านข้อมูลท้องถิ่น และให้ความช่วยเหลือแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมในขณะฝึกปฏิบัติเกี่ยวกับงานข้อมูลท้องถิ่น

4. การศึกษาดูงานหน่วยงานด้านข้อมูลท้องถิ่น ไม่ว่าหน่วยงานนั้นอาจเป็นศูนย์วัฒนธรรม สถาบันด้านคติชนวิทยา หรือห้องสมุดอื่น ๆ ที่มีการดำเนินงานด้านข้อมูลท้องถิ่น แม้ว่าการจัดหาหรือให้บริการข้อมูลท้องถิ่นของแต่ละหน่วยงานย่อมมีความแตกต่างกัน เช่น หน่วยงานประเภทห้องสมุดมีรายละเอียดปลีกย่อยต่างกันไป โดยขึ้นอยู่กับประเภทของห้องสมุดอีกทีหนึ่ง อาทิ ทรัพยากรห้องสมุดของสถาบันการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย หรือวิทยาลัยก็จำเป็นต้องให้สอดคล้องกับหลักสูตรการเรียน การสอน และการวิจัยของสถาบันนั้นก็ตาม แต่เมื่อมองในภาพรวมก็ถือเป็นการดำเนินงานด้านข้อมูลท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นการศึกษาดูงานตามสถานที่ต่าง ๆ อาทิ สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ ศูนย์สนเทศภาคเหนือ สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ศูนย์สารนิเทศอีสานใต้ สถาบันวิทยบริการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เป็นต้น จึงเป็นสิ่งจำเป็น บรรณารักษ์ผู้ดูงานได้เห็นการปฏิบัติงานของหน่วยงานที่ไปดู ได้เห็นของจริงด้วยตนเอง ได้พบบุคลากรผู้ปฏิบัติงานของหน่วยงานที่ไปดูมีโอกาสได้ซักถามปัญหากับผู้ปฏิบัติ ได้แลกเปลี่ยนทัศนคติหรือประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ผู้ไปศึกษาดูงานจึงเกิดความรู้ ความเข้าใจ และได้เห็นงานที่ตนเองต้องการอย่างละเอียดเท่าที่สภาพและโอกาสจะอำนวย ผลที่ตามมาก็คือ การเกิดแนวคิดที่จะนำมาประยุกต์ใช้หรือพัฒนางานที่รับผิดชอบ รวมทั้งการมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกลต่อการทำงานด้านข้อมูลท้องถิ่นต่อไป

บทสรุป

งานด้านข้อมูลท้องถิ่นแม้จะเป็นงานเล็ก ๆ และใหม่ต่อวงการห้องสมุดในประเทศไทยก็ตาม โดยเนื้อแท้ของข้อมูลท้องถิ่นแล้วนับวันก็จะมีคามสำคัญมากขึ้นในอันที่จะช่วยให้ผู้ใช้ได้รู้จัก และเข้าใจในความเป็นท้องถิ่นของตนหรือในท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่ นอกเหนือไปจากการก้าวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก การรู้จักทั้งสังคมท้องถิ่น หรือระดับประเทศ และสังคมโลกจะช่วยให้ผู้นั้นรับรู้และรู้เท่าทันอย่างแท้จริงโดยมีบรรณารักษ์เป็นผู้เชื่อมโยงระหว่างความรู้กับผู้ให้บริการห้องสมุด

รายการอ้างอิง

- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. 2539. การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น. ใน ขวัญเมือง จันทโรจน์, เอกสารสัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง. หน้า 1-7. พิษณุโลก : คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ธิดา สาระยา. 2539. ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์. พิมพ์ (ปรับปรุงเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เมืองโบราณ.
- รุจยา อากาศ, ม.ร.ว. 2536. แนวทางการดำเนินงานสร้างฐานข้อมูลท้องถิ่น. ใน รายงานการดำเนินงานสร้างฐานข้อมูลท้องถิ่น คณะทำงานสร้างฐานข้อมูลท้องถิ่น หอสมุด มหาวิทยาลัยสวนสุนันทา 27-28 พฤษภาคม 2536, หน้า 12 - 16. เชียงใหม่ : สำนักหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วิน เชื้อโพธิ์หัก. 2537. การพัฒนาบุคคลและการฝึกอบรม. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- Bott, Valerie. 1987. The World of Local History. In Michael Dewe (ed.), Local Studies Collections : A Manual, Volume 1, pp. 7 - 26. Hants : Gower.
- Makepeace, Chris E. 1987. Acquisition. In Michael Dewe (ed.), Local Studies Collections : A Manual Volume 1, pp.181 - 210. Hants : Gower.
- Nichols, Harold. 1979. Local Studies Librarianship. London : Redwood Burn.
- Paul, Derryan. 1988. Reference and Information Work in Local History : Training for Librarians. Educational for Information 6 (323-338)